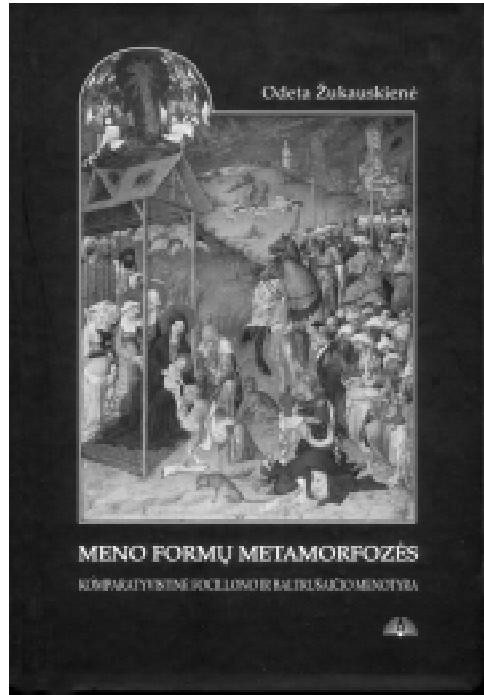

Odeta Žukauskienė
MENO FORMŲ METAMORFOZĖS:
KOMPARATYVISTINĖ FOCILLONO
IR BALTRUŠAIČIO MENOTYRA

Bibliotheca Orientalis et Comparativa. VIII tomas
Redkolegija: A. Andrijauskas, V. Bagdonavičius
Vilnius: KFMI, 2006. ISBN 978-9986-638-83-4.

PRANCŪZŲ KOMPARATYVISTINĖS
MENOTYROS METAMORFOZĖS
(Originalių įžvalgų ir minčių kupinas pasaulis)

Metamorphoses of French Comparative Art History
(The World of Original Insights and Thoughts)

SUMMARY

My text discusses a new monograph by Odeta Žukauskienė, which is a unique phenomenon in art history works of the last decade and which is of no less quality than the best Western European texts. The evaluation of comparative art history conceptions as proposed by Focillon and Baltrušaitis has posed complex tasks. Thus, on the basis of authentic texts, the author continually moves to a broader discussion of the theoretical and methodological issues of comparative art history. It is obvious that the author is familiar with the context. Her education and academic background, as well as intellectual ambitions, permit her daringly to evaluate the cornerstone problems in contemporary comparative art history and to elucidate the essential similarities and differences in French, Austrian and German schools of comparative art history. What we have is not some cautious review-oriented work of a novice scholar,

in which the competence of the author is shown in all ways possible, but rather a sensitively nuanced study by a mature theoretician. In her monograph the author reveals the peculiarity of the methodological approaches of Focillon and Baltrušaitis in researching the problems of the spread of art forms from the East to the western medieval culture, and she opens new promising fields of research and indicates the wide opportunities rendered by modern comparative research methods. The precise manner of Odeta Žukauskienė's style of writing and her attention to the notions translated and introduced into our human sciences are especially fascinating. In the perspective of her manner of writing, we can perceive high professionalism and the strict demands that the author has raised for herself. In my opinion, this original work should be published in western languages.

ŽVILGSNIS Į ĮVAIRIŲ CIVILIZACIJŲ MENO TRADICIJŲ POLILOGĄ

Nauja Odetos Žukauskienės monografija – unikalus mūsų menotyros reiškinys ir puiki dovana ne tik menotyros, bet ir estetikos, meno filosofijos, lyginamųjų civilizacijų ir komparatyvistinių kultūros studijų gerbėjams. Joje įtaigiai gvildenami įvairių Rytų ir Vakarų meno tradicijų sąlyčio taškai ir istorinių Vakarų viduramžių meno metamorfozių pasaulis. Knyga turi psichologiškai išgrynintos esaties pavidalą, žavi daugybės skirtingų ir lietuvių skaitytojams menkai žinomų viduramžių kultūros ir meno aspektų atskleidimu. Žukauskienė šioje naują mūsų menotyros mirties raidos etapą simbolizuojančioje knygoje reiškiasi kaip prancūzų XX a. menotyros mokyklos lyderio Henri Focillon ir jo talentingiausio mokinio Jurgio Baltrušaičio meninio patyrimo unikali žinovė, komparatyvistė, įvedanti skaitytoją į sunkiai apčiuopiamą įvairių civilizacijų pasaulių meno formų metamorfozių dėsninumus. Menotyros subtiliai atskleidžia daugybę Vakarų viduramžių meno tradicijų ir didžiulias Rytų civilizacijų meno tradicijas siejančių ryšių. Kinų, indų, Egipto, islamo, Vakarų romantikos, gotikos ir daugybės

kitų meno formų čia susilieja į darnią komparatyvistinio naratyvo struktūrą. Įvairių meno tradicijų polilogo skraiste pagražintas tekstas atskleidžia autentiškas Vakarų viduramžių meno įvairių rytiškų ištakų alsavimą.

Ši knyga nepasirodė tuščioje vietoje. Lietuvoje jau 1999 m. buvo pristatyta Helenos Baltrušaitis sveikinimo laiškas ir videomedžiaga. Danutė Vailionytė tyrė Jurgio Baltrušaičio aplinką VDU tarpukariu, Patrickas Donabedianas parašė *Kultūros baruose* publikuotų straipsnių apie Baltrušaičio įnašą į Armėnijos ir Gruzijos architektūros pažinimą. Prof. Antanas Andrijauskas ir jo mokiniai gilinasi į Baltrušaičio ir kitų įtakingiausių komparatyvistinės menotyros šalininkų teorijų pažinimą. Prof. Algirdas Gaižutis ištyrė baltrušaitiškus kultūrinės piligrimystės kelius. J. F. Chévrier iš Paryžiaus Meno mokyklos istoriniu požiūriu ištyrė Baltrušaičio kultūrinio palikimo menotyros dalį.

Pagrindinė sąvoka, apie kurią grupuojamas Žukauskienės komparatyvistinis, į orientalistiką nukreiptas, tyrimas, yra metamorfozė/anamorfozė. Cituoju knygos autorę: „6 dešimtmetyje Baltru-

šaitis vis giliau panyra ī idējū istorijā. „Intriguojančių knygu autorius“ paskelbia keturių darbu ciklą apie keistas perspektyvas, arba aberacijas, kuriame nagrinėja įvairias mokslines ir poetines fantazijas, prasimanymus ir jų vaizduoseną (p. 68).“ „(...) Baltrušaitis sukūrė novatorišką metamorfologijos metodą. Jo tikslas – nagrinėti formaliuosius mitus, arba mitines formas. Jose tikrovė keliiasi po iliuzijos kauke, kurią pakanka nuimti, kad rastum pačias paprasčiausias tiesas (p. 69).“ Tokie baltrušaitiški pokalbiai „apie veidrodžius“ (*conversations su les miroires*) primena André Malraux menotyrinį metodą, sutelktą į renesansinius veidrodžių limbus (*Miroires des limbes*). Baltrušaitis, kaip ir Malraux, rašo taip, tarsi iš paveikslų lauktų privilegijuotų spektaklių, o „praeities estetika“ jam rodosi nusiteikusi priešiška. Mūsų pačių atmintyje gali būti tokių praradimų, kurių negalės užpildyti įsivaizduojamas muziejus.

„Viena reikšmingiausių prielaidų, siejančių Focilloną su kitais formalaus metodo šalininkais, – rašo Žukauskienė, – yra teiginys, kad formos turinys, kitais žodžiais tariant, „forma nėra mainomas turinio drabužis“. Vis dėlto, apibrėždamas formą kaip kūrybos viršukalnę, meno filosofas numatė iš to kylančias grėsmes. Visų pirma – galimybę sumenkinti formos esmę, aiškinant ją kaip kontūrą, apimtį, nudirtą kūrinio kailį, o svarbu atskleisti formos pilnatvę, kurią sukuria visų meno kūrinio sandų pusiausvyra.“¹ Tirdama formos gyvenimą ir virsmus, Žukauskienė vadovaujasi nuostata, kad XI a. feodalinė

visuomenė buvo sutelkta į religinį ir kartu karinį idealą. Išryškindama formalius menotyrinius atradimus, siejamus su Valéry pavarde, Žukauskienė akcentuoja Leonardo da Vinci metodą kaip *Variété*: „Estetinė mintis XX a. pradžioje čia buvo sutelkta į morfologijos, meno kūrinio struktūros, savitų meninių dėsnių, meninės technikos ir juslinės formos problemas, kurias gvildeno Charles Lablo, Ertienne'as Souriau, Raimondas Bayeris, Focillonas, vėliau – Jurgis Baltrušaitis, Andre Chastelis, André Malraux, Paulis Valéry ir Mikelis Dufrenne'as. Šios estetiškos tradicijos sekėjai meno kūrinį aiškino kaip savarankišką, daugybę būties lygmenų ir metafizinę, gelmę turintį pasaulį, kuriam būdingas meninis erdvė ir laikas.“²

Klaidos, kurias anamorfozėmis laikė Baltrušaitis, buvo siejamos su įvairiomis formų metamorfozių apraiškomis. Toks formos ir turinio santykis vadinamas *riche et équivoque*. Viduramžių stiliaus ypatybė – *volontier mordant* („šamoningai kandus“): *Etats de monde* – nuo kopėčių nublokštos figūros, įkūnijančios pasaulio pagundas. Daug kas Žukauskienės nagrinėjamuose viduramžiuose susiję su Švč. Mergelės Marijos kūnu – Taika, Teisingumas, Tikėjimas, Viltis, Gailestingumas. Pasaulis gali sukintis ir apie *Devynių Velnio dukrų vedybas* (*Marriage des neuf filles du Diable*). Tokia talentų evangelijos parabolė. Prijaukintas viduramžių mentalitetas remiasi formaliomis pavyzdžiais, randamais didaktinėje ir religinėje literatūroje bei menuose. Randama priežasčių ir atgailoti (Jean-Charles Payen). Pasak Alberto Pauphi-

let, viduramžiais klestėjo mokslinė žaidimo dvasia (*jeux et sapience*).

Žukauskienė pastebi: „Reikia pripažinti ir tai, kad, net ir iškėlęs naujų metodologinių problemų, Focillonas liko ištikimas prancūziškai tradicijai, kurios

syvai teka Denis Diderot, Charles Baudelaire'o, Theophile'io Thore ir Gustave'o Geffroy meno kritikos veikaluose.“³ Čia galima išvelgti meno formų reversų slinktį, grindžiamą šviesos gyvastiną pulsacija.

INTYMUS RYTŲ POKALBIS SU VAKARAIŠ

Komparatyvistinės inspiracijos įkvėpta meninius kūrinius knygos autorė organizuoja apčiuopdama įvairias tarpkultūrinių įtakų ašis Vakarų viduramžių mene. Graikų fosijoniškos/baltrušaitiškos Eumenidės Žukauskienės tekste pasirodo senų sparnuotų moterų pavidalu, šikšnosparnių galvomis, gyvačių plaukais. Tradiciškai šios dievybės priklauso požeminiam pasauliui. Orestas, pasak mito, tokių trijų būtybių persekiojamas, kaltes nuplauna kiaulių krauju ir pasirodo teisėjų akivaizdoje. Knygai netrūksta nieko – nei gerai apgalvotos medžiagos dėstymo struktūros, kruopščios dokumentacijos unikaliais šaltiniais, nei subtilios erudicijos, nei puikaus naujausių tyrinėjimo strategijų bei metodų įvaldymo. Mokslininkės pašaukimas atsiskleidžia tartum įkvėptas romaninės ir gotikos architektūros formų didingumo, ji įtikinama aptaria Vakarų viduramžių meno tradiciją laužančius menininkus, kupinus galantiškumo/inkviziciškumo. Čia nuolatos išnyra keisti fantastinių viduramžių įvaizdžiai, baltrušaitiškos „neįmanomo meno“ deformacijos priverčia iš nuostabos ir pasigėrėjimo suukti skaitytojus. Čia mes jaučiame ne tik „burnos temos“ apsėdimą (menas ir gedulas), bet ir Richelieu pakopiškumą.

Skaitydami apie įvairius rytietiškus infiltratus į Vakarų Europos viduramžius, geriau regime ją impregnuojančius ir sukrečiančius „ingredientus“ – islamizmą, laimingą Arabiją, Ispaniją. Komparatyvistinis Žukauskienės diskursas jaučiamas šiuolaikinių technologijų, postmodernizmo, menotyros katedrų atliekamų funkcijų kontekste. Nacionalinė Žukauskienės pastanga yra „nacionalinė“ ir jos prancūziškais interesais, primenančiais Orleano Mergelės stoisškumą norint išsaugoti karalystę ir sulaukti universalios Paruzijos. Sudrumsta viduramžių epocha, kai gimė „prancūzų tauta“ – lyginamųjų tyrinėjimų centre. Jonaistinė kova su blogi nešančiomis jėgomis atsispindėjo prancūzų mene. Mene perteikti kaltinimai erezija, erudiciją ir pasijas gaubianti glosų mįslė. XIV a. mandragoriškos Medžio fejerijos nurodė praeities epochos mentalitetą. Kita vertus, fėjų ritualams galima priešpriešinti pranašų ir fontanų. Vieną moterį „restauruoja“ kita, angelą papildė pranašas, Juditą – Estera. Kur anglai gebėjo atrasti netikrą pranašą, ten prancūzai regėjo tikrą, taip buvo tvirtinama karalystė. Žukauskienė, darydama nuorodą į neregėtai poetišką ir alogišką Cocteau rašą: „Beje, renesanso pabaigoje išryškėjęs

vaizduotēs proveržis, susižavējimas stebuklais, keistenybėmis, iespūdingais ir fantastiniais, vēl atgaivino viduramžiu meno tradīciju. Kaip ir kiekvieno virsmo laikotarpiu itin sustiprējo fantastiskuma raiška, atverianti kēlius naujiem orientālismu īsismelkimams (p. 205)“.

Palyginamos Kristaus/Jeanos d'Arc pasijas Œukauskienēs knygoje akcentuota apgaule (*dérision*), gēdingā ir baisu īsrinktumo Œenklu. Formaliūju perspektīvu gretinīmas su formalumo tyrinējīmais ītvirtīna angelo motīvu. XVII a. ītalū anamorfozēs, ī kurias gīlinosi Baltušaitis, pēteikia dēmesī, rodomā veidrodŒio temai. Objektas galējo būti visai nebeatpaŒīstamas, īšķyruš atvejuš, kai ī jī Œvelgiama kitu kampu. Figūratīvīnē prasmē Vakarū/Rytū pasauliurose grīndŒiama botanika, matematika, tekstīle (*Le due regole della prospettiva*, publikuota Venecījoje 1569). Tokīos beveik magīnēs perspektīvuš vertē gērētīs stebuklais, jais mēgautīs. Holbeino *Ambadorīai* grīndŒiama anamorfoīnē īšķilminga prabanga, turīngu dekoru (gaubliai, knygos, kilīmai...). Jaunasis ir senasis Holbeīnai suformuotī Olandījoje, Ulme. Jū tapybos *konvulsīvuš formos* grīndŒiama ekspresījuš brutalumu, būdingu germanū gotīkai ir stilīstīnēi tradīcijai. Šīs repertuaras papīldomas *ītalū meno formomīs*. Dailīnīko manīera tīksli, nes grīndŒiama sidabrīnu pieštuko antgaliu. Jaunesnīsis Holbeīnas realizavo vīnjetes, skīrtas turīngīemš, kīlmingīemš, komersantamš. Sudvasīntamš ritmamš pēteikīamos ītalīškos koncepcījuš. Kompozīcījuš paŒīzīmi skaidrumu. Morbīdīška ir negaīlestīnga precīzīja rodo nepapras-

tā psiholoģījuš īšmanymā. Fantastīškamš polīnkīamš pēteikīamos sintētīnēs vīzījuš, diurerīškojo-ītalīškojo stilīaus vokīškīas renesanso vāriantas. Monografījuš autorē paŒīmi: „Boscho ir Pieterio Bruegelio Vyresnīojo kūrīboje romanīnē teratoloģīja ir groteskamš pasīekē neītikētīnā gīvybīngumā, tačīau viduramŒiu menīno maštymo atspīndŒīai nutvīeskē ir Grūnvaldo, Ganso Holbeīno, Albrechto Dūrerio bei da Vinci kūrībā (p. 166).“ Œukauskienē pēteikia beveik neišreiškīamā liberalījuš menū sintezē (pasaulīetīnēs ir eklezīnēs galīos, frontālīno vaīzdo mīšlungumas, mirusīojo galva, mīrtīes realumas, barokīnīamš aspektamš su pērpetualīnē kaitam). Humanīstīnēs alegorīnēs *considerationī* kartamš naratīvuī teikia īdējuš ir formos drāšos.

Studījoje sintētīškamš pateikīama īŒvalguš apie orientālīzmo ītakā Ispanījuš menū bei Vakarū Europos civilīzācijai. Nagrīnējamamš toks baltrušaitīškamš reiškīnīyš kaīp „mentalīteto šokam“. Aberācījuš – paklydīmamš ir apsirīkīmamš, ī kuriuos panīrus gīvenama. Gīvenīmo formū jūdējīmas, kaīp kadamš to norējo sīrrealīstamš Jeanam Cocteau, turī daug mokslīnīkamš īšķalbīngo īracionalumo. Līsvē, kai nebereikīa slapstīyīs. Ce-geste'o sode vaīkai, mētantīy akmenīs (Focillon, *Pierres de France*). Eurīdīkēs kaīp Œmonos atspīndējīmas veīdrodyje. Policījuš Prefekto Kabinetas. Orfējo Eurīdīkē, besīslēpīantī po stalū. SudauŒytamē veīdrodyje regīmas atvaīzdamš ir radījamš vidujē. Orfējo īsitīkīnīmu, galīma numīrtī to nē nepastēbīnt. Švelnīos Eurīdīkēs rankos ir aparatas, veīdrodyje dīngstantīy motocīklīnīkamš. Tokīos dramātīškos vīzījuš,

pasak lyginamajai kultūrų ir civilizacijų analizei skirtos knygos autorės, būdingos Baltrušaičio populiariam liaudies menui, kur daug Dantės vaizduotės likučių. Autorė nuodugniai ištyrė Le Goffo tekstus. Religinės vaizduotės teoretikai – Certeaux, Caillois – taip pat akiratyje. Šuns-povo pabaisa, popiežiaus monstras. Gudragalviška suprastinta išmintis. Akiratyje ir garsioji *Annales* mokykla, stipriai veikusi komparatyvistinės menotyros instrumentariją, padėjusi Baltrušaičiui taikyti įvairias tarpdalykines prieigas bei tyrinėjimo strategijas.

Vienas idomiausių Baltrušaičio veikalų *Iškreiptos perspektyvos* lietuviškai taip ir nepasirodė. Jei Baltrušaičiui rūpėjo metamorfozės, tai ir anamorfozės, o taip pat akustika, biofizika, hidraulika, reliatyvumas, fizinis matas, meteorologija, fluidų mechanika. Apie anamorfozes galime sužinoti Marie-Sophie Corny knygelėje *Anamorphoses. La Revue*

du musée des arts et métiers (2002). Slaptosios⁴ anamorfozės, kurios visuomet rūpėjo Baltrušaičiui, leidžia perskaityti menininkų dirbtuvėse atliktus slaptus įrašus, kurie slypi paties meno kūrinio širdyje. Kodėl mes matome keistai deformatuotus paveikslus? Juos sukurti pradeda cilindrai, kūgis ir piramidė ant veidrodžio-popieriaus ir ant dviejų grotelių, skirtų anamorfozinėms konstrukcijoms.⁵ Bibliniuose kontekstuose, kaip pastebi Žukauskienė, mes matome ir Trojaus karą, ir bestijariją nutylantį karaliaus skaliką (*Ferme ta guelle/Chien de roi/Guerre de Troie*). Ir *feu-follet* – klajojančią ugnele. Šalia ežero fazanas ir gaidys, sausas ežeras, jautis, Boscho bulius ir vištos kiaušinis. *On s'amuse comme des fous*. Galima kaip bepročiams pasilinksminti. Amsterdamo Damos pasirodymas Baltrušaičiui taip pat muziejinis, nes ji pereina savo nuogybe per merginų su raišteliais sausakimšą salę.

PUSIAU ŽMOGIŠKI, PUSIAU ŽVĖRIŠKI DIEVAI

Henri Focillonas (1868–1951) buvo prancūzų istorikas ir archeologas, dirbęs Clermont-Ferrand (1899–1938).⁶ Šiam mokslininkui rūpėjo Romos antika ir griuvėsių didybė. Pats Focillonas domėjosi istoriją ir meną tyrinėjusiu Piraneziu, pasišventė XVIII a. Italijos studijoms. Focillonas paveikė dekoratyvųjį meną ir intelektualinius sąjūdžius, egzaltavo laukines lotyniškos poezijos aistras, peržengė filosofines ribas. Focilloną paveikęs Piranesi pirmiausia buvo Venecijos mokinys. „Architetto veneziano“, kurį galima įsivaizduoti kaip pakopų Milžinams archi-

tektą (*Antichita Romane*, 1745). Cezarinėse arkose galima matyti prabangių rūmų elgetas ir valkatas. Focillonas perėmė Piranesio genišaus elementus.⁷

Baltrušaitis savo „Anamorfozėse arba optiniame taumaturge“ (Flammarion), nagrinėdamas Descartes'o filosofinių palikimą, siejo jį su intelektualiniu žaidybiniu centru, turinčiu europietišką pobūdį. Anos Austrietės epocha pasižymėjo pamaldumu ir erudicija. Tuo metu klestėjo renesansinės platoniškosios tradicijos, susijusios su matematika ir filosofija (tėvas Arinas Mersenne'as). Des-

cartes' o laikais mokslininku veiklai itas turėjo jēzuitai. 1622–1623 m. Descartes' as keliavo į Olandijā. Vienuolyno aplinkoje gimusi draugystė, sakoma, niekada nenutrūksta. Būtent Olandijos–Austrijos aplinkoje sutvirtėjo jēzuitų susirašinėjimas, optikos ir geometrijos tyrimai, pagavę vienuolyno grupės dvasiā. Universaliosios harmonijos šaltiniai buvo grindžiami teologiniais veikalais, muzika, katoptrika, matematika. Visa tai traktuota kaip mokslininkų rekreacija – *Récreation des sçavants*. Teologinės perspektyvos XVII a. Europoje sietos su įdomiais pomirtiniais raštais: *La Perspective curieuse*. Tuo metu duryse įmontuojami stebėjimo prietaisai – akutės, jos išgaubtos ir yra anamorfozės pavyzdys. Geometrinės schemas siekė Barbaro ir Dürerį. Būtent su šiomis pavardėmis susijusios tiesios perspektyvos ir drāsūs tyrinėjimai architektūrinėse ir teatrinėse iliuzijose. Kavalerija ir pakinkytos karietos XVII a. graviūrose vaizduojamos kaip iškreipti drakonai (išskirti galima būtų ir šv. Jurgi), optika buvo siejama su taikiniu į A raidę. (Oeil, cible, Optique, A).

Meniniu žvilgsnio lavinimu galima buvo laikyti ir dramblis, vaizduojamas kaip padidinto šešėlio pavidalo stiklinis recipientas. Baltrušaitis, tęsdamas Focilono gyvųjų formų komparatyvistinius tyrinėjimus, gvildena Bettinio „Apiarias“ (1642), kuriose matyti gyvenamojo meto mokslas, cilindru, šviesos stovis, eksplikacijos mechanizmai. Pati matematika XVII a. Europoje buvo filosofinio pobūdžio. Žukauskienės menotyrimame veikale tik iš dalies panaudota medžiaga, liečianti Y. Picarto „Jaunystės metus, pra-

leistus Italijoje“ (Paris, 1958). Salvodoro Dali „Klouno galva“ (*Tête de Clown*), pateikta litografine forma, atrodo kaip būdinga praėjusio gyvenamojo laiko fantastinė deformacija (*Curious Déceptions in Art and Play* 1975). Mitologinė Polifemo akis atrodo kaip optinė anamorfozė.

Metamorfozės įgydavo ir muzikinių žanrų formas. Tai „Prūsijos karaliaus pagyrimas“, „Anamorfozių prizmės“ (F. Moret), „Anamorfozėmis“ laikyti ir poemų rinkiniai (Francis de Dalmantie, 1557), jos patenka ir į teatro sritį (susimaišiusių kūnų poezija). Anamorfozinės muzikos kontekstas dažnai būdavo ir motinos pašarvojimo kaimynystė. 1982 m. Georges'o Pompidou parodos centre kaip svarbiausias dalykas pateikta „pamiršta ausis“ (*Oreille oubliée*). Accolti piešiniuose ausys galėjo įgyti ir pailgintus pavidalus. Dekaratyviniai menai apima ir Peugeot automobilių veidrodėlių sistemą. Komparatyvistika literatūriniu požiūriu driekiasi iki „gyvulių anamorfozių“.

Jurgis Baltrušaitis, lyginant su Focilonu, buvo Venecijos meninio palikimo, viduramžių meno, romėniškųjų periferijų egzotizmo, budistinės grafikos tyrinėtojas. Marginalizuoti bestijarėjai perėikė įvairias pakopas, marginalizuoti buvo ir Jėronimo Boscho materializuotų sapnų momentai. Kosmogoniškos krikščioniškos apokalipsės menai, Astronominiai nubudimai ir performansai. Gotikinės dezagregacijos su Mergelės statulos pakeitimu. Zodiakai, vėjų rožė, simboliai su soliarine atributika, natūralistinė regimybė, *Speculum majus*, euklidinės teoremos, knygų kalkuliuojama

šviesa, muzikinė ikonologija, žinios apie reprodukciją ir netikrumo dedukciją. Remiantis Kircheriu, Baltrušaitis piktinaudžiavimo apraiškų rado jau šumerų stilistikoje. Veidrodinės kombinacijos priminė ir Oscarą Wilde'o „Abberations“ (meilės paklydimus). Izidės šventyklos arba Mozarto *Užburtoji fleita* rodo, kaip revoliucija sumušė Bažnyčią ir įtvirtino Egipto vaizdinius. Théophil'o Gautier „Mumijos romanas“ – tipiškas epochos pavyzdys. Kartu su Pauliu Veyne'u tegalime paklausti, ar patys graikai tikėjo savo mitais? Ernstas Cassireris, Henri Bergsonas, Claude Levi-Straussas – komparatyvistinių nagrinėjimų kontekstas. Mokėdami tirti legendas mokslininkai islamą laikė tik Egipto „iliuziniu sodu“.

Legendos pabudinti Focillonas ir Baltrušaitis, lyginami Žukauskienės studijoje, plėtoja romanų meną, remiasi gau-

siu dokumentacijos masyvu. Focillonas 1934 m. tyrė netikrumo sistemas, kurių centre buvo Notre Dame (Dievo Motinos) kultas. Prisikėlimas, Gražus Kryžius, Botičėlis atrodo kaip geometrinis inteligibilumas. Adomo statula gali būti laikoma bendradarbiaujančių Vakarų ir Rytų centre. Barokinės vingrybės, stabilios architektūros efektai, gotikinio anglų meno konservacijos, viduramžių dvasinė aplinka atrodo kaip naujas aršumas (*virulence nouvelles*). Viduramžiškas romanų dekoratyvinio meno glosarius užlipdo nagrinėjamų autorių tomų puslapius. Išlenkta Absidė, Viešpaties Majestotas, Arabų pasaulis – Apdairi bažnytinė politika aprėpia ir Bizantijos skulptūrą, ir Musulmonų Ispanijos architektūrą. Viduramžių pasklidimas Ispanijoje ir Italijoje minimalizuojamas iki šiaurinių bažnyčių ir iki prancūziškų trobelių.

SÇAVOIR PREUX – ŠAUNUS ŽINOJIMAS

Žukauskienė tiria freskose ir skulptūroje vaizduojamus biblinius siužetus. Daug kas čia gaubiamą įtakingos simbolikos (Ars Magna), Alchemijos (mistika, slaptos bendruomenės), metafizikos (kosmogonija, antropologija, literatūrologiniai „plepalai“ – vertinamasis aspektas recenzuojamos knygos autorės), judėjimo mokslo – (harmonikos). Franmasonai: iniciacija į šviesą. Šiai sričiai priklausytų Simone Bertiére *Les femmes du Roi-Soleil* (1998), André Castex „*Le Duc de Berry et son double mariage*“ *d'après des documents inédits, avec photographiques. Sfelt* (1950). Didiko malonumo valandos, su-

sijusios su jo antrąja santuoka – kaip tik šią temą pagvildena Žukauskienė. Parlamentarizmas, susijęs su Baltrušaičio diplomatine veikla, matyti iš šio atsekamo šaltinio: François Bluche. „*L'origine des magistrats du Parlement de Paris au XVIII e siècle*“ *avec ennoi de l'auteur* (1953). Jei kartu su Žukauskiene pažvelgtume ir į elegantiškumo žymę menų komparatystikoje, tai suprastume, kad tai visas šimtmetis kvapų parfumerijos istorijoje (Marylene Delbourg-Delphis, 1983).

Žukauskienė rašo: „Stiprus Focillono teorinių konceptų, idėjų ir metodologinių nuostatų poveikis juntamas ir kom-

paratyvistinėse vieno įtakingiausių antros XX a. pusės meno filosofų André Malraux nuostatose, jo mokymuose apie savarankišką meno formų kaitą ir metamorfozes, požiūryje į stilių, kaip į istoriškai besikeičiančių meno formų ansamblį (p. 17)“. Palyginimo dėlei spręskime patys, ką apie neracionalumą ir beprotybę rašo Malraux. Nepamatuojamo dydžio Buda fotokopijose praradęs palyginimo mastą, atrodo kaip tris kartus didesnis už Tanagrą. Net nesvarbu, kad maža statula virsta didele. Toks Budos vaizdinys atrodo banalus. O padidinti amuletai bei monetos virsta fiktyviais artefaktais.⁸ Įsi-vaizduojamame Malraux muziejuje Baltrušaičiui rūpi, kaip šiuolaikinis modernus menas susijęs su Mesopotamijos menu ir cilindrais. Fotografijose akcentuojamas šumeriškasis vaisingumas. Tarsi atsitiktinai nušviečiama istorijos dalis. Picasso „vaisingumą“, kurią Žukauskienė apibūdina kaip kubistinį tradicijų laužymą, Picasso modernistinę skulptūrą galima laikyti Braque'o graviūros ir etruskų meno sinteze.⁹

Viduramžiai perteikia nekultūringų protėvių kultą, susižavėjimą meistro ranka, neatsitraukimą siaubo akivaizdoje (*devant horreur*) arba regint fluidus. Muziejus alternatyviai gali virsti teatru, priešingai baroko koncepcijai. Mintys ir erosas pasirodė esantys visai svetimi identiteto metafizikai. Lyginant su viduramžiais, barokas gali atrodyti kaip kūniškumo ekscesas. Niekas negali pasipriešinti refleksyviai supratimui apie praeitį, kurie viso to „nesusprogdins“ (*miner*) kaip neracionalaus bei vaikiško ir visais kitais atžvilgiais pasmerkto.

Kaip tik apie tokio iracionalaus meno liniją, atstovaujamą Baltrušaičio ir Cocteau, svarsto Žukauskienė. Apie egzotini rytietišką pradą pasakytina, kad mes turime „sienos“ atskirtą literatūrą ir bufonišką stilių, minties komediją, kur atsispindi balkaniška ironija ir šalta kritika, o etnocentriškumas ką nors būtinai išstumia. O tas, kas išstumta, tampa būtinai iracionalu. Heterogeniški elementai oficialiame logose perteikia anapussybę, ir visiškai artimą.

Žukauskienė teigia, jog kaip ir Georges'as Bataille'is, jis (t.y. J. Baltrušaitis) savo uždaviniu laikė atskleisti tas aberracijas („dvasios paklydimus“), kuriose išryškėja kultūros ir būties simptomai. Sinopsio pavyzdžiais galime laikyti ir pačią meilę kaip vieną iš didžiausių iliuzijų ir paklydimų. Pavyzdys toks: Simona iš Georges'o Bataille'io „Akies istorijos“ pradeda elgtis blogai, nes ją nervina lavonas. Suokalbininkai būtent taip elgiasi lavono akivaizdoje ir toks elgesys nelaikomas leistinu. Pikta ir išsigandusi Simona visai neatrodo ką nors gerbianti, bet atsidūrusi tarp aklujų, kuriems nei gestas nieko nereiškia. Vienos tautos hegemonija.

Europa, pridengta civilizacija, bet „žvėries veidu“ ir eliminavusi Rusiją, ro-dėsi nepriimtina tarptautinių lietuviškų slavofiliškų nuostatų Baltrušaičiams. Prancūzų liokajiškas servilizmas, farmacinis racionalumas meilės atžvilgiu seniai priešinamas emocijingiems ir dvasinę įtampą išgyvenantiems Rytams bei Rusijai. Kaip tik tai savo menotyrinėje studijoje akcentuoja Žukauskienė. Nietzschės paveiktas nepasikliovimas kos-

moso perdėta jėga, orientacija į knygą, persiškosios mokslo demoralizavimo nuostatos Zaratustros mokyme parodė, kad galima būti ir jos vaisiaus tolimesnę egzistenciją sieti su mokslu ir pasaulio skilimu į manicheistinių gėrį/blogį arba būti imanentiškai anapus mokslo (Abelio/Kaino chromosomų akiračių liberalizmas) pažinimo binariškumo. Balta/juoda Nietzsche's suformuotam ezoteriniam Baltrušaičiui (matematinis erosas, theta ir estetinė asmenybė) atrodo kaip moderniosios filosofijos galimybė teigti viršžmogį, besitapatinantį su Kristumi ir Buda. Technologinis logoso ir kultūros tironiškumas nepriimtinas prancūzų estetikos tradicijai (Dufrenne), kurioje savo išvalgas ir mokslinę veiklą plėtojo Focillonas mokinyš Baltrušaitis. Formos ir laimaistiniai beformiai prėjimai artimi ju-

dėjū trijų karalių burtininkų dvasiai, persiliejančiai metamorfozės virsmų keliais į Sandro Botticellio (1445–1510) reklaminę gracijų pasaulį (madonos, pavasaris, Veneros gimimas). Baltrušaičio estetiniai raštai Źukauskienės perteikti egzistencinio rašymo *kryčio* perspektyvoje, atrodo aktualūs ir paliečiantys *ens* ir esencializmą. Kultūrinės kanonizacijos dėmuo vertinant Źukauskienės atliktą darbą primena feodalinę estetų jodinėjamą minčių žirgais, gaudant tiesą (Paulio Valéry sisteminis ego). Kryžiažmogiška *ego scriptor* psichologija, susijusi su soma, kalba, atmintimi ir laiku, Baltrušaičio studijos atveju Źukauskienei leidžia akcentuoti viduramžiškos „gotikinės kėstinės žaidos“, nuodėmės teikiamo malonumo jupiterišką substanciją, kartais „ryjamą“ malroistinių minčių...

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Odeta Źukauskienė. *Meno formų metamorfozės: komparatyvistinė Focillonas ir Baltrušaičio menotyra*. – Vilnius: KFMI, 2006.
- ² Ten pat, p. 35.
- ³ Ten pat, p. 47.
- ⁴ F. Galiani et M me Louvre d'Epınay. *Correspondances 1769-1770*. Secrétaire de l'ambassade de Naples (Pierre Gaxotte).
- ⁵ 100 *vue d'optique et curieuses de l'anamorphose á l'égard*. Exposition. Poutoise, Musée de Po-

utoise. 1977. Pontpose: musée de Poutoise, 1977.

- ⁶ *Revue historique*, tome 130, 44 e année, janvier-avril 1919.
- ⁷ Giovanni-Battista Piranesi. *Essai de catalogue raisonné de son oeuvre*. – Paris: Laurens, 1918.
- ⁸ André Malraux. *Le Musée imaginaire*. – Paris: Folio Gallimard, 1999, p. 96.
- ⁹ Ten pat, p. 98.